

El mateix any 2011 apareix també una obra colectiva dissenyada i coeditada per Miquel Strubell i Emili Boix, *Democratic Policies for Language Revitalisation: the Case of Catalan*,³⁸ que constitueix un informe molt complet i detallat sobre les polítiques lingüístiques relatives al català fins aquell moment.

Totes aquestes informacions, malgrat tot, no donen una idea completa de la quantitat, la qualitat i la transcendència pública del conjunt d'activitats desplegades per Miquel Strubell, que resulta impossible reflectir adequadament. Sense afany d'exhaustivitat, diguem per acabar que també va formar part del patronat de diverses fundacions que no hem esmentat —com la Fundació Catalunya-Fons per a la defensa dels drets dels catalans o la Fundació Vincle—, del consell consultiu de la Plataforma per la Llengua i de diversos consells editorials de revistes especialitzades —*Treballs de Sociolingüística Catalana*, *Language Policy*, *Journal of Multilingual and Multicultural Development* o *Minorités linguistiques et société /Linguistic Minorities and Society*.

Una bona mostra del seu incansable compromís amb Catalunya és el fet que, encara el 31 de gener de 2022, quan la seva salut ja era precària, va intervenir en la presentació del seu darrer llibre, *Lying for unity: How Spain uses fake news and disinformation to block Catalonia's independence*,³⁹ en un acte per denunciar les manipulacions informatives sobre Catalunya, juntament amb el professor Henry Ettinghausen i el president Puigdemont. Fins i tot des del llit de mort va voler difondre en català i anglès una *Carta a Europa* en què defensa el dret d'autodeterminació.⁴⁰

Isidor MARI

JOSEP MASSOT I MUNTANER
(1941-2022)

Deia Josep Massot i Muntaner (Palma, Mallorca, 1941 – Monestir de Montserrat, Bages, 2022), referint-se a ell mateix, que era un monjo atípic. I és que realment ho fou perquè, si s'observa amb perspectiva històrica la seva trajectòria, hom té la sensació que passava més hores fent d'editor o d'historiador que no pas ocupant-se de les tasques del monestir, tasques que mai va desatendre. De fet, una de les tasques principals que precisament li va encarregar el monestir, ja en temps reculats, va ser la de dirigir les Publicacions de l'Abadia de Montserrat (PAM). Si durant l'edat mitjana van existir els monjos guerrers, durant el període 1971-2022 va existir el monjo que també era editor i historiador.

Aquesta necrològica podria tenir una extensió que ultrapassés les 30 pàgines, i encara quedaríem curts. Si el darrer llibre publicat sobre Josep Massot, *El monjo, l'historiador i l'editor. Homenatge a Josep Massot i Muntaner*, que un servidor va coordinar, és una miscel·lània de 565 pàgines, amb 60 col·laboradors, tot article sobre la seva persona sempre serà insuficient perquè no abastaria o no aprofundiria prou totes les facetes de la seva vida. Aquí, doncs, em limitaré a fer una panoràmica general, de síntesi, del que ha significat la figura i obra de l'anomenat pare Massot. Resumiré la seva vida en quatre apartats: (1) el monjo, (2) l'historiador, (3) l'editor i el director de revistes i (4) l'activista i assessor cultural.

Andreu Barrachina, *Resultats del model lingüístic escolar de Catalunya. L'evidència empírica* (Barcelona: Editorial UOC, 2012), amb què la Càtedra de Multilingüisme va sortir al pas de les desinformacions interessades sobre les competències adquirides en el sistema educatiu de Catalunya.

38. London: Palgrave Macmillan, 2011.

39. Cookwood Press, 2021.

40. <<https://www.vilaweb.cat/noticies/carta-europa-ultim-article-miquel-strubell/>>.

El monjo atípic

Nascut a Palma el 3 de novembre de 1941, era fill de Guillem Massot Capó i Margalida Montaner Massanet. El seu pare, metge de professió, era descendent de Pòrtol (Marratxí), i la seva mare, de Palma. La família Massot era cristiana practicant i tenia forts vincles amb la cultura. No oblidem que el seu avi, Josep Massot i Planes (Palma, 1876 – Pòrtol, 1943), funcionari de Correus, també era músic, compositor i folklorista.

El 1944 Massot va fer el primer aprenentatge a la costura de les monges franciscanes de Pòrtol. Dos anys més tard, va anar a l'escola pública de Pòrtol i es va començar a preparar per al batxillerat. El quart de batxillerat el cursa al col·legi jesuític de Montis-ion de Palma. A partir del 1958 ja viu a Barcelona i estudia filologia romànica a la Universitat de Barcelona. És el 1962 quan, després de fer-hi algunes estades i de “trobar-s’hi bé”, tal com ell havia afirmat en més d’una entrevista, i sentir la crida de Déu, ingressa com a monjo a l’orde benedictí de l’abadia de Montserrat. És aquí quan comença a treballar en qüestions editorials ajudant els monjos que portaven l’editorial montserratina, que aleshores encara era una editorial petita i amb poca vocació comercial. Massot hi corregeix el missal, la Bíblia de l’editorial Casal i Vall d’Andorra i les actes del II Congrés Litúrgic de Montserrat. El 27 de juliol de 1963 és novici del monestir de Montserrat, i tindrà com a mestre el pare Cassià Maria Just. El també monjo de Montserrat Xavier Caballé afirma que «la seva condició de novici la visqué una mica diferent als seus companys, perquè va continuar els estudis universitaris i hagué de fer els exàmens presencialment a Barcelona. En aquella època, no era gens habitual que un novici sortís del monestir» (Manent 2021: 300). El 6 d’agost de 1964 Massot va fer la professió simple, i el 6 de gener de 1969 va fer la professió solemne. En l’endemig, va ampliar els estudis de filosofia i teologia a Alemanya. Finalment, el 27 de novembre de 1971 és ordenat prevere. Massot era un home del Concili Vaticà II, i tenia una fe robusta tot i que la manifestava en discreció. Caballé resumeix molt bé la vida monacal de l’historiador a l’article «P. Josep Massot i Muntaner, monjo» (Manent 2021: 297-303).

D’ençà que el 1971 va esdevenir director de les PAM, Massot tenia carta blanca del monestir per representar l’editorial a tothora i a qualsevol lloc. Massot no només era un monjo atípic per la seva activitat, dinamisme i projecció pública, sinó també com a personatge excepcional de la cultura catalana que va formar part de la comunitat benedictina del monestir de Montserrat.

L’historiador polifacètic

Més d’una vegada he definit el pare Massot com l’historiador tot terreny o l’historiador complet. És cert. Són pocs els historiadors que s’especialitzen en més d’una branca de la mateixa història, perquè, de fet, ell podia escriure sobre la Guerra Civil espanyola, sobre història de la literatura, de l’Església, de la llengua i de la música. I com a historiador *tout court*, fins i tot tenia rudiments sòlids d’història militar.

Comencem pel començament, perquè en realitat el nostre home es va llicenciar el 1963 en filologia romànica per la Universitat de Barcelona, i la seva tesi de llicenciatura va tractar sobre el romancer balear. El seu interès inicial pels estudis històrics va fer que els focalitzés en l’edat mitjana i en la cultura popular. El 1958, quan tan sols tenia 17 anys, any en què va començar la carrera, es va apuntar als cursos clandestins dels Estudis Universitaris Catalans, una prova més del seu interès per ampliar coneixements. El seu primer article “seriós” —pocs anys abans havia col·laborat amb algun article a la revista universitària ciclostilada *Atrio*— el publica el 1961 a la *Revista de Dialectologia y Tradiciones Populares* amb el títol «El romancero tradicional espanyol en Mallorca». A partir d’aquí la seva producció, que anirà creixent de manera exponencial, ja no té

aturador, i fins avui sabem que Massot almenys va escriure 113 articles en llibres col·lectius, 421 articles en revistes, 30 articles i 55 ressenyes que tenim controlades, a les quals caldria sumar-hi alguns centenars de ressenyes més publicades amb pseudònim, amb el seu nom o bé anònimament, sobretot a *Studia Monastica* i a *Serra d'Or*. Aquesta va ser una informació que em va comunicar ell mateix pocs dies després que se li lliurés la miscel·lània d'homenatge del 2021, unes dades que anteriorment ell havia amagat a Rafael Roca, l'autor de l'excel·lent bibliografia, i fins ara la més completa, de l'obra del pare Massot, quan aleshores el primer estava compilant la primera bibliografia, que va publicar uns anys abans de la miscel·lània del 2021.

El 1972 donarà llum al seu primer llibre, *Els mallorquins i la llengua autòctona*, editat pel seu amic editor Max Cahner a Curial Edicions Catalanes. En el llibre Massot enfocà amb una mirada historiogràfica diferent la situació de la llengua catalana a Mallorca, trencarà tabús, desfarà malentesos i hi farà noves aportacions. *Els mallorquins...* va ser molt ben acollit pel públic i per la crítica, i el fet és que posteriorment es va reeditar fins a tres vegades (1985, 2017 i 2018), amb versions completes o parcials, però sempre ampliades. Aquell any també serà rellevant perquè Massot editarà el seu primer llibre d'història eclesiàstica: serà ell qui revisarà i adaptarà la *Història de Montserrat* publicada el 1931 per Anselm M. Albareda, un volum que amb els anys es veurà continuament reeditat.

En una entrevista que li va fer la Televisió de Mallorca el 2008, Josep Massot va arribar a afirmar que «Per a mi, llengua, literatura i història sempre han anat juntes». Aquesta autodefinició sincera sobre la visió conjunta de tres disciplines aparentment sense massa lligams, és la que ha impregnat el *modus operandi* en l'enfocament de la gran majoria de llibres publicats per ell. I és que sovint alguns dels seus títols parlen per si sols sobre les temàtiques a tractar: *Església i societat a la Mallorca del segle xx* (1977), *Cultura i vida a Mallorca entre la guerra i la postguerra (1930-1950)* (1978), *Llengua, literatura i societat a la Mallorca contemporània* (1993), *El primer franquisme a Mallorca. Guerra Civil, repressió, exili i represa cultural* (1996)... Aquesta fusió de disciplines no s'ha de llegir com un *totum revolutum*, sinó, ben al contrari, com un oferiment de l'autor als lectors per poder comprendre ordenadament i millor la història, amb una visió àmplia i no compartimentada, dels lligams entre llengua, literatura i història, o, si escau, entre altres disciplines.

No hi ha espai aquí per a llistar els 97 llibres que, escrits o coordinats per ell, va publicar entre el 1971 i el 2022. Per al lector àvid de coneixement, el remeto a la «Bibliografia de Josep Massot i Muntaner» de Rafael Roca publicada, del tot actualitzada, a la miscel·lània d'homenatge esmentada (Manent 2021: 449-540). Tanmateix, sí que hi ha espai per destacar breument bona part dels llibres més importants publicats per Massot al llarg de la seva vida. A més dels esmentats, el monjo historiador va destacar per aportacions rellevants a l'estudi sobre la Guerra Civil: *La Guerra Civil a Mallorca* (1976), *La Guerra Civil a Montserrat* (1984), *El desembarcament de Bayo a Mallorca. Agost-setembre de 1936* (1987), *Vida i miracles del "conde Rossi". Mallorca, agost-setembre de 1936 / Màlaga, gener-febrer 1937* (1988), *George Bernanos i la Guerra Civil* (1989), *Menorca dins el domini mediterrani (1936-1939)* (2009)...

També cal posar de relleu diversos llibres que estudien l'Església, com ara, a més de la *Història de Montserrat* ja esmentada, amb una novena edició del 2012, *Els creadors del Montserrat modern. Cent anys de servei a la cultura catalana* (1979) i *El bisbe Josep Miralles i l'Església de Mallorca. De la dictadura a la Guerra Civil* (1991).

Pel que fa a la seva producció d'història de la llengua, són imprescindibles diversos llibres i estudis sobre mossèn Alcover, com *Antoni M. Alcover i la llengua catalana* (1985), i també el renovat *Els mallorquins i la llengua catalana. Segles xii-xxi* (2018), a més del citat *Llengua, literatura i societat a la Mallorca contemporània* (1993).

A cavall entre la història de la música i la història de la llengua, trobem una de les magnes obres de Josep Massot: l'*Obra del Cançoner Popular de Catalunya*. Recordem que el 1991 la fa-

mília del mecenes Rafael Patxot va cedir al monestir de Montserrat tot l'arxiu del cançoner, i va habilitar Massot com el seu conservador i editor. Així que, entre el 1993 i el 2011, Massot va ser curador i editor dels volums 4 a 21 de l'*Obra del Cançoner Popular de Catalunya*, alguns volums dels quals eren dobles. Com a corollari de tota aquesta edició, el 2021 va publicar *Caçadors de cançons. Les missions de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya (1920-1940)*, el seu darrer llibre, ple d'imatges i meravellosament editat. S'explica l'anècdota, del tot certa, que més d'una vegada un polític representant del món cultural i interessat en l'*Obra del cançoner* havia preguntat quin equip de persones tenia Massot darrere per poder desenvolupar tot el treball de contingut dels diversos volums. La resposta deixava glaçat el polític: «jo sol», contestava el pare Massot.

Finalment, caldria remarcar dos aspectes més: d'una banda, el Massot biògraf de diversos personatges de la política, Església, cultura i intel·lectualitat catalana. Albert Balcells, que ho ha estudiat a fons, repassa alguns dels noms que han merescut l'atenció del monjo per ser biografiats: Antoni M. Sbert, Rafael Patxot, Jordi Rubió i Balaguer, Frederic Clascar, Alexandre Jaume Roselló, el "conde Rossi", Antoni M. Badia i Margarit i els abats de Montserrat de la segona meitat del segle XIX i de la primera meitat del XX (dins Manent 2021: 179-188). D'altra banda, el Massot retratista de persones, fets i institucions, i l'estudiós de la intel·lectualitat del nostre àmbit lingüístic, es reflecteixen en les seves sèries d'*Escriptors i erudits contemporanis* (1996-2013), en dotze volums; *Semblances i comentaris* (1999); i *A la ciutat dels llibres* (2015-2022), en sis volums.

L'editor de referència i el director de revistes

Una de les tasques més apreciades de Massot i que més gent li ha reconegut ha estat el seu ofici d'editor. Editor de l'editorial en actiu més antiga d'Europa i potser del món, la prestigiosa Publicacions de l'Abadia de Montserrat. Durant els 51 anys com a editor, Massot ha fet miracles. Conscient que calia publicar allò que el país necessita, sovint es va arriscar a editar llibres que es venien poc però que donaven gruix i solvència històrica al país. Sense Massot, centenars de tesis universitàries no haurien vist mai la llum i haurien quedat tancades en un calaix. Aquesta pèrdua d'ingressos conscient, les PAM, que mai han tingut afany de lucre sinó de vocació de servei a la comunitat cristiana i a la llengua i cultura catalanes en general, les compensaven amb la venda de llibres d'ensenyament de català, de música i també infantils, entre d'altres èxits de vendes puntuals.

Quan el 1971 el pare Cassià M. Just encarrega la direcció de les PAM a Josep Massot, aquest la renova i li dona un impuls que la situa entre una de les editorials de referència del país. A més, tots els llibres que editava eren revisats per Massot, el qual explicava que de tant en tant li tocava refer-ne alguns perquè o bé estaven mal escrits o bé el contingut era incomplet o defectuós.

El catàleg de les PAM acumula més de 3.000 títols i 85 col·leccions, la majoria en actiu. La persona que ha succeït Massot al capdavant de l'editorial és qui fins llavors n'era l'editora, Núria Mañé, que durant molts anys ha estat la mà dreta del pare Massot a les PAM. La seva tria és un encert, i pensem que de ben segur que mantindrà l'equilibri entre la modernitat i la tradició.

La tasca del pare Massot com a director de revistes és prou important perquè la passem per alt. Al llarg de la seva trajectòria van ser fins a quatre les revistes que va dirigir: *Studia Monastica*, *Randa*, *Llengua & Literatura* i *Serra d'Or*.

Del gener de 1970 al desembre de 1993 Massot va dirigir *Studia Monastica*. Substituïa el monjo Benet Colombàs. La revista era semestral i tenia un caràcter internacional, i va ser fundada el 1959 i publicada ja inicialment per l'editorial de Montserrat. El 1975 va fundar, juntament amb Max Cahner, la revista semestral *Randa*. La revista se centrava en la història i la cultura de les Illes Balears. Massot n'ha estat l'únic director fins a la seva mort. Entre el 1986 i el 2010 va ser el director de *Llengua & Literatura*, la revista anual que edita la Societat Catalana de Llengua i Literatura.

Durant el seu mandat s'editaran 21 volums. Finalment, des del 1995 fins al seu decés, va ser director de *Serra d'Or*, la que va ser la nineta dels seus ulls juntament amb les PAM. A *Serra d'Or* Massot hi va preservar la diversitat temàtica i la varietat de col·laboradors.

Cal dir que totes les revistes que Massot va dirigir van mantenir sempre el rigor esperat i la continuïtat en la seva publicació, a més d'un esperit obert en els temes a tractar i un no acabar de col·laboradors de tot arreu.

L'activista i l'assessor cultural

Aparentment podria semblar que el Massot activista no té gaire substància en la seva vida. Tanmateix, per contradir aquesta sensació, només hi aportarem dues dades significatives: d'una banda, que és sabut que el nostre home va córrer, durant els anys foscos del franquisme, davant dels grisos. D'altra banda, que un informe policial del 10 d'abril del 1973 conservat a l'Arxiu de la Delegació del Govern de Barcelona, amb l'assumpte «Catalanismo activo. – III Coloquio Internacional de Lengua y Literatura Catalana, a celebrar los días 9 a 14 de abril 1973, en Fitzwilliam Colledge, Cambridge (Inglaterra)», ja definia Massot d'aquesta manera: «José Massot Muntaner. – Monje Montserrat, director publicaciones Abadía. (separatista)». Aquest document, més extens, que fins pocs mesos abans de morir era desconegut per Massot, va tenir el seu comentari quan l'hi vaig enviar: «Estava molt ben informada la policia!».

L'activisme de Massot gairebé sempre va transcórrer en l'àmbit cultural: durant i després del franquisme. És un fet que va ser fundador o membre de moltíssimes associacions i institucions dels territoris de parla catalana: l'Associació Internacional de Llengua i Literatura Catalanes, la Societat Catalana de Llengua i Literatura, la Secció de Llengua i Literatura de l'Institut Menorquí d'Estudis, la Secció Històrico-Arqueològica de l'Institut d'Estudis Catalans, la Reial Acadèmia de Bones Lletres, el Consell Assessor de l'Editorial Barcino, la Fundació Mercè Rodoreda... A totes elles, hi va participar d'una manera activa, i totes elles agraeixen els seus consells i aportacions.

Cloenda

Josep Massot i Muntaner va ser un treballador incansable. El mes d'agost no feia vacances i aprofitava la quietud general que hi regnava per avançar feines de l'editorial. Tenia una salut una mica fràgil. El 24 d'abril de 2022, després d'un parell d'ingressos hospitalaris a causa d'una infecció, i després de semblar que s'havia recuperat precàriament, moria sobtadament al monestir de Montserrat. El país va sentir profundament la seva pèrdua, i el ressò va ser molt ampli.

És cert que Massot va ser honorat i premiat en vida. Dels 23 homenatges, premis, guardons i reconeixements que va tenir, destaquem la Creu de Sant Jordi de la Generalitat de Catalunya (1996), el doctorat *honoris causa* de la Universitat de les Illes Balears (1998), el Premi d'Honor de les Lletres Catalanes (2012), la Medalla d'Honor de la Xarxa Vives d'Universitats (2018) i la Medalla d'Or de la Comunitat Autònoma de les Illes Balears (2019).

Massot se'n va amb una gran producció llibresca tant en quantitat com en qualitat, i deixa darrere seu diversos deixebles i molts estudiosos d'edats diverses que el tenen com un referent en la feina ben feta i el rigor històric.

Jordi MANENT I TOMÀS

Bibliografia

- ALBAREDA, Anselm M. (1972): *Història de Montserrat*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat. 5a edició revisada i augmentada per Josep Massot i Muntaner.
- MANENT, Jordi (coordinador) (2021): *El monjo, l'historiador i l'editor. Homenatge a Josep Massot i Muntaner*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- MASSOT I MUNTANER, Josep (1972): *Els mallorquins i la llengua autòctona*. Barcelona: Curial Edicions Catalanes.

GIOVANNI RONCO
(1953-2022)

Il 27 maggio del 2022 è mancato improvvisamente Giovanni Ronco, Vicedirettore dell'*Atlante Linguistico Italiano (ALI)*, opera alla quale collaborava sin dal 1976 non appena laureatosi in dialettologia italiana e nella cui Redazione era stato inquadrato dal 1978. All'attività per l'*ALI*, Ronco aveva sin da subito affiancato la sua collaborazione al *Grande Dizionario della Lingua Italiana*, fondato da Salvatore Battaglia nel 1961 e completato sotto la direzione di Giovanni Barberi Squarotti. All'impegno dialettologico, che nel tempo lo avrebbe portato a collaborare con tutte le imprese atlantistiche che hanno visto Torino implicata (dall'*Atlante Toponomastico del Piemonte Montano* all'*Atlante Linguistico ed Etnografico del Piemonte Montano*, alle imprese internazionali come l'*Atlas Linguistique Roman* o l'*Atlas Linguarum Europae*) si univa così quello del lessicografico: in entrambi i casi nel quadro di opere di lunga, lunghissima lena, come lo è stata, in tempi più recenti, quella del *Repertorio Etimologico Piemontese* (2015) diretto da Anna Cornagliotti, al quale Giovanni Ronco aveva portato il suo sapere più maturo e che è stato argomento della sua ultima apparizione pubblica nel prestigioso consesso del *Salone del Libro* di Torino, il 25 maggio. In qualità di lessicografo, aveva anche collaborato al *Dizionario della Lingua Italiana Moderna* (Garzanti) e al *Lessico Etimologico Italiano (LEI)*.

Giovanni Ronco venne assunto in università come Funzionario Tecnico nel 1991, presso il *Centro Linguistico d'Ateneo* (all'epoca *CLAU*) con distacco presso l'Istituto dell'*ALI*. Successivamente vinse il concorso da ricercatore (2004) e poi da professore associato (2007) presso la Facoltà poi Dipartimento di Lingue e Letterature Straniere e Culture Moderne dell'Università di Torino, dove era anche coordinatore della sezione di linguistica. Tra le sue attività didattiche è da segnalare l'insegnamento di Lingue e Culture del Piemonte nel Master di I livello in Promozione Turistico-culturale della Regione Piemonte. Era un docente molto amato per le sue doti divulgative, messe a frutto in svariate iniziative di condivisione del sapere con la cittadinanza e in diverse pubblicazioni, come le schede della sezione *Lessico piemontese* nella rivista *Studi Piemontesi*.

Dell'*ALI* Ronco divenne nel 1990 Caporedattore, sotto la direzione dell'amico Lorenzo Massobrio, e nel 2011 venne nominato Condirettore e poi, dal 2013, con il cambio di regolamento del Centro, Vicedirettore. Al di là delle funzioni ufficiali, tuttavia, quello che più rileva è il ruolo imprescindibile che ebbe per la realizzazione dell'*Atlante*, opera fondata da un grande linguista negli anni '20 del Novecento al quale grandi nomi si sono succeduti nelle prime fasi del suo sviluppo, ma la cui realizzazione concreta è stata resa possibile grazie all'opera di alcuni e alcune che si sono adoperati nel silenzio di una quotidianità lontana dai riflettori. Giovanni Ronco era uno di questi e dei più determinanti nell'assicurare continuità a un lavoro fatto di precisione, pazienza, acume. I nove volumi sinora pubblicati (1995-2018) e il decimo di prossima pubblicazione devono molto al suo impegno nella pianificazione degli indici, nell'indirizzare la Redazione, nel dirimere dubbi.